

FORRÁS ÉS ÉRTÉK

LAKATOS ANDOR

AZ ANYAKÖNYVEK KUTATÁSÁNAK TAPASZTALATAI ÉS LEHETŐSÉGEI AZ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAKBAN

EGY KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS EREDMÉNYEI

Az adatgyűjtésről

A témával kapcsolatos – mellékletben közölt – kérdőívünkre 20 egyházi levéltár adott választ 2016 szeptemberében, jogi státusukat tekintve egyetlen határon túli válaszadó kivételével valamennyi magyarországi intézmény nyilvános magánlevéltár. A 13 katolikus és hét protestáns levéltár típusonkénti megoszlása: 12 egyházmegyei és egy szerzetesi intézmény katolikus részről,¹ négy egyházkerületi és egy egyházközségi levéltár református részről,² valamint egy országos és egy gyülekezeti levéltár evangélikus részről.³ A válaszok segítségével tehát három felekezet esetében kaphatunk képet a központi (egyházmegyei és egyházkerületi) levéltárak világáról, szinte az ország teljes területét lefedve. A számadatok kapcsán nyilván további kérdéseket is felvethetnénk, de az eredményeket látva így is megállapítható, hogy az elmúlt évtizedben az egyházi levéltárakban igen jelentős változások történtek az anyakönyvi kutatások körülményei és lehetőségei terén, és fontos tendenciák ismerhetők fel az említett számok mögött. Az adatgyűjtés eredetileg egy szakmai előadáshoz készült. Mivel azonban hasonló, átfogó felmérésre csak ritkán kerül sor, az eredmények szélesebb szakmai körben történő közlését javasolták, így született meg az alábbi rövid összefoglalás.⁴

¹ Debrecen-Nyíregyházi Egyházmegyei Levéltár, Egeri Főegyházmegyei Levéltár, Görögkatolikus Püspöki Levéltár, Győri Egyházmegyei Levéltár, Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár, Kalocsa Főegyházmegyei Levéltár, Pécsi Egyházmegyei Levéltár, Szeged-Csanádi Egyházmegyei Levéltár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Szombathelyi Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Váci Püspöki és Káptalani Levéltár, Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár.

² Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára (Pápa), Dunamelléki Ref. Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), Sárospataki Református Kollégium Levéltára (Tiszáninneni Egyházkerületi Levéltár), Tiszán-túli Ref. Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen), Kecskeméti Ref. Egyházközség Levéltára

³ Evangélikus Országos Levéltár (EOL, Budapest), Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára

⁴ Az előadás a MVLVT Egyházi és állami anyakönyvek a kutatás szolgálatában c. szakmai konferenciáján hangzott el Balatonfüreden, 2016. október 7-én. Ugyanitt javasolták az eredmények írásos közlését is a levéltáros szakma számára.

Forrásadottságok, kutatható anyakönyvek

A válaszokból jól látható, hogy eltérőek a katolikus és protestáns levéltárak anyakönyvi forrásadottságai. Az eredeti anyakönyvek minden felekezetenél az egyházközségekhez köthetők, és nagyrészt ma is keletkezési helyükön őrzik őket. A területi (egyházmegye, egyházkerületi) levéltárakba az idők során (1826-tól, majd 1895-től kezdődően) nagyobb részt anyakönyvi másodpéldányok kerültek, ez főként a katolikus egyházmegegyekre volt jellemző, és a másodpéldányok ma is 66%-át jelentik az egyházi levéltári raktárakban őrzött anyakönyvi állománynak.⁵ Főként az utóbbi évtized beszállításainak eredményeként ma már a központi levéltárakban is őriznek eredeti anyakönyveket, ezek a teljes anyakönyvi állomány 34%-át teszik ki. A beszállításokra általában állományvédelmi okokból (pl. restaurálás kapcsán), illetve lelkipásztori ellátás nélkül maradt egyházközségekből volt szükség, de néhány egyházmegyében módszeres begyűjtés is történt az 1900 előtti, eredeti anyakönyvek esetében. Az egyházi levéltárakban őrzött, összesen több mint 1100 ifm terjedelmű anyakönyvi állomány döntő része (94%) katolikus intézményekben található.

Mikrofilm-másolatokkal jelentősebb mennyiségben öt intézmény rendelkezik,⁶ itt általában a Magyar Országos Levéltárban készült, 1895 előtti egyházi anyakönyvek filmmásolatait vásárolták meg, felekezeti és területi illetékességnek megfelelően.

Igen jelentős, több mint 3,3 millió a digitális másolatok, képfelvételek száma az egyházi levéltárakban, ez az anyakönyvi felvételszám nagyrészt az utóbbi öt év fejleménye-eredménye. A képállomány nem feltétlenül a fentebb említett, levéltárakban őrzött források alapján készült, csak részben fedi azokat. A felvételeken nagyobb részt eredeti anyakönyveket láthatunk, és a digitalizált dokumentumok sok esetben visszakerültek eredeti őrzési helyükre, az egyházközségekhez.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Eredeti anyakönyvek:* kat. 314,7 ifm (83%), prot. 63,9 ifm (17%), összesen: 378,6 ifm (Kiemelkedők: Győr 150, Pécs 80, Tiszántúl-Debrecen 30. Számottevő még Gyulafehérvár 25, Veszprém 22, az átlag egyébként intézményenként néhány ifm.).
- *Másodpéldányok:* kat. 736,59 ifm (99,6%), prot. 2,57 ifm (0,4%), összesen: 739,16 ifm (Kiemelkedők: Győr, Kalocsa, Szombathely 100 ifm feletti).
- *Eredeti+másodpéldány összesen:* 1117,77 ifm, ebből 1051 ifm (94%) katolikus, 66 ifm (6%) protestáns levéltárakban.
- *Mikrofilmek:* kat. 1127 (62%), prot. 697 (38%), összesen: 1824 tekercs.

⁵ Két katolikus egyházmegyében, Kalocsán és Szombathelyen kezdték meg az anyakönyvi másodpéldányok gyűjtését 1826-ban, a többi egyházmegye általában az állami anyakönyvezés kezdetétől, 1895-től kérte be az anyakönyvi másodpéldányokat.

⁶ Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (Budapest), Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Levéltár (Debrecen), Győri Egyházmegyei Levéltár, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, Szombathelyi Püspöki és Székeskáptalani Levéltár.

- *Felvételszámok:* kat. 2 882 397 (86%), prot. 464 265 (14%), összesen: 3 346 662 (Kiemelkedők: Kalocsa 1150 ezer, Vác 600 ezer, Pécs 500 ezer, Evangélikus Óskereső 400 ezer, Győr 280 ezer, Veszprém 180 ezer, Gyulafehérvár 150 ezer felvétel).

A kutatások szabályozása

Az egyházi levéltárak kétharmadában ma is a régi, 90–60–30 éves időhatárt alkalmazzák a helyben történő kutatásoknál (a keresztelési, házassági és halálozási anyakönyvek esetében), az online szolgáltatásoknál azonban általában ennél nagyobb korlátozásokat szabnak kb. 100–75–40 évvel, s a kutatóforgalom itt a jelentősebb. A fokozatosan megújuló kutatási szabályzatokban várhatóan a 90–60–30-as időhatár is változni, emelkedni fog. Az intézmények egyharmadánál 90 vagy 100 éves, fix időhatárt alkalmaznak valamennyi anyakönyvi típus kutatásakor. A levéltárak többségében, kétharmadában nem vesznek figyelembe utólagos bejegyzéseket az anyakönyvi kutatások alkalmával (a másodpéldányokban ui. nem volt jellemző azok vezetése, illetve a 100 éves korlátozást általában elegendőnek érzik).

Az intézmények hétharmadában készíthetők másolatok az anyakönyvekről, egyharmadukban nem. Fénymásolatok a kapott válaszok szerint már alig készülnek, számuk elenyésző. A levéltárosok által, kutatói megrendelésre készített digitális másolatok száma néhány száz, szintén nem túl jelentős. Minden bizonnyal nagyobb számban készítenek a kutatók saját maguk felvételeket fotójegy alkalmazásával, bár a felvételek számáról itt nincsenek pontos adatok. Összesen nyolc intézményben van lehetőség fotójegy vásárlására, melynek alkalmazása inkább a protestáns levéltárakra jellemző, a katolikus intézményekben a levéltáros által végzett digitalizálást preferálják, ill. az online kutatói szolgáltatásokhoz kapcsolódnak letölthető képek, bizonyos keretszámoknak megfelelően.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *90–60–30: prot. 5/7, kat. 9/13, összesen 14/20 levéltárban.*
- *90 vagy 100 éves fix időhatár: prot. 2/7, kat. 4/13, összesen 6/20 levéltárban.*
- *Fénymásolatok: prot. 10, kat. 35, összesen 45 db/év.*
- *Digitális másolatok: prot. 10, kat. 391, összesen 401 db/év.*
- *Fotójegy: prot. 5/7, kat. 3/13, összesen 8/20 levéltárban.*

A kutatások módja, intenzitása

Az egyházi levéltárakban a kutatószobákban évente több mint 2100 anyakönyvi kutatási eset van, az írásban történő adatszolgáltatások száma kb. 600. A legintenzívebb kutatás már az interneten zajlik, az online kutatóforgalom a kutatószobák esetszámának több mint tízszerese volt, s a 25 ezret is meghaladta az elmúlt évben, annak ellenére, hogy még csak hat hasonló szolgáltatás működött. Az anyakönyvi kutatások százalékos aránya (az összes kutatási esethez képest) elsősorban a katolikus levéltárak esetében jelentős, itt nyolc levéltárnál (vagyis az intézmények kétharmadánál) jeleztek 70%

feletti értéket. A protestáns levéltárak közül egy egyházkerület, illetve a két gyülekezeti levéltár esetében jelentettek 60%-os, vagy azt meghaladó értéket.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Kutatászobákban: kat. 1555 (73%), prot. 570 (27%), összesen 2125 kutatási eset.*
- *Írásban: kat. 444 (75%), prot. 146 (25%), összesen 590 adatszolgáltatás.*
- *Online: kat. 22 295 (82%) Evangélikus Óskereső forgalma kb. 5 ezer⁷ (18%) kutatási eset (kiemelkedők: Vác 4000, Győr 6000, Kalocsa 11000 eset).*
- *Anyakönyvi kutatások %-os aránya: prot. levéltáraknál 3/7 helyen 60% felett (Debrecen 60, Kecskemét 60, Sopron 80), kat. levéltáraknál 8/13 helyen 70% felett (a többi helyen 10–20%)*

A levéltáron kívüli, egyházközségeknél történő anyakönyvi kutatásokról a levéltárosoknak kevés információjuk van. Bár az esetek kb. felénél jeleztek valamiféle egyházi szabályozást, annak betartása valójában nagyon esetleges, a lelkészek egyéni megítélésén múlik. Tény, hogy az eredeti anyakönyvek használatával, az egyházközségeknél sok helyütt manapság is jelentős mértékben folynak kutatások, lényegében mindenfajta kutatói adminisztráció nélkül. Az egyházközségi anyakönyvek hollétéről, állapotáról viszont a központi egyházi levéltárak döntő többségének vannak információi, és adott esetben törekednek is a veszélyeztetett (pl. gazdátlanná vált) anyakönyvek beszállítására, restaurálására. Néhány katolikus egyházmegyében az 1900 előtti anyakönyvek módszeres begyűjtéséről is határoztak, itt történtek a legnagyobb mennyiségben beszállítások (Győr, Pécs).

Digitalizálás, online szolgáltatás

A beérkezett válaszok szerint 13 levéltárban (65%) megkezdték az anyakönyvi állomány digitalizálását, és 20 intézményből 16-ban (80%) tervezik ezt a jövőben folytatni-végezni. Általában nemcsak a raktárak, hanem a teljes illetékességi terület (egyházmegye, egyházkerület) anyakönyveinek feldolgozására törekednek. Nyolc levéltárban (40%) működik – már most, illetve hamarosan – online tartalomszolgáltatás, és 15 helyen (75%) tervezik ezt folytatni-megvalósítani a jövőben. A működő szolgáltatásoknál az anyakönyvek információit általában más fontos helytörténeti források (jegyzőkönyvek, összeírások) és irattári segédletek (iktatók, mutatók) is kiegészítik. Az említett adatokból látható, hogy a digitalizálás és az online szolgáltatás jellemzővé, igénye elterjedté vált az egyházi levéltárakban. A megvalósítás részleteit tekintve általánosnak mondható a kutatói regisztráció megkövetelése az egyházi levéltárak online szolgáltatásainál és a regisztrációs díj alkalmazása is. A regisztráció lehetővé teszi a kutatók helyszíni forgalomhoz hasonló nyilvántartását és a kutatási esetek pontos követését, a regisztrá-

⁷ Az *Óskereső*, a Magyarországi Evangélikus Egyház projektje, az ötezres kutatási esetszám 60%-os feldolgozottságnál-adatmennyiségnél jellemző, az internetes kutatói szokások figyelembevételével, a kutatói regisztrációk száma alapján becsült adat. A tartalom az interneten regisztrációs díjjal, illetve az evangélikus levéltárakban ingyenesen kutatható.

ciós díj pedig hozzájárul a szolgáltatás fenntartásához, és egyben biztosítja a kutatói szándék komolyságát.⁸

A kapott válaszok döntő többsége szerint az iratok tulajdonosainak feladata-kompetenciája, hogy az anyakönyvekből online kutatói szolgáltatást biztosítsanak. A válaszadók egyharmada vélte úgy, hogy ez a közlevéltáraknak is feladata lehet (az 1895 előtti, egyházi anyakönyvek másolatai esetében). 16 helyről (80%) jelezték, hogy a hasonló szolgáltatás legyen díjköteles, és négy helyen (20%) foglaltak állást az ingyenesség mellett. A fizetőség kérdése kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a már működő online levéltári tartalomszolgáltatások gyakran megkülönböztetéseket tesznek bizonyos állományrészek esetében, így pl. a levéltári segédletek (jegyzőkönyvek, iktatók, mutatók) díjtalanul kutathatók, míg az anyakönyvi tartalom díjköteles. A témával kapcsolatos válaszokból az is kiderült, hogy az online szolgáltatások esetében egyre határozottabban a tulajdonosok igényei a meghatározók, s az intézményfenntartók egyre alaposabb figyelmre, érdeklődésre jellemző a mit és a hogyan kérdéseiben.

A témával kapcsolatos statisztikai adatok:

- *Digitalizálás megkezdve: prot. 4/7, kat. 9/13, összesen 13/20 levéltárban.*
- *Digitalizálás tervezve: prot. 6/7, kat. 10/13, összesen 16/20 levéltárban.*
- *Online szolgáltatás megkezdve: prot. 2/7, kat. 6/13, összesen 8/20 levéltárban.*
- *Online szolgáltatás tervezve: prot. 6/7, kat. 9/13, összesen 15 levéltárban.*
- *Regisztráció igénye: prot. 7/7, kat. 11/13, összesen 18/20 igen válasz.*
- *Szolgáltatási díj igénye: prot. 4/7, kat. 10/13, összesen 14/20 igen válasz.*
- *Tulajdonosok illetékessége online szolgáltatásoknál: prot. 5/7, kat. 12/13, összesen 17/20 igen válasz.*
- *Közlevéltárak online akvi szolgáltatása: prot. 5/7, kat. 2/13, összesen 7/20 igen válasz.*
- *Díjköteles szolgáltatás: prot. 4/7, kat. 12/13, összesen 16 igen válasz.*
- *Ingyenes szolgáltatás: prot. 3/7, kat. 1/13, összesen 4/20 igen válasz.*

⁸ A fizetős regisztrációnál csökken a valótan adatok közlésének esélye, az intézmény konkrét személyekkel kerül kapcsolatba, nem pusztán felhasználó-nevekkel vagy e-mail címekkel, hanem ellenőrizhető adatokkal, banki tranzakciókkal. Azonosítható felhasználókkal a kutatói statisztikák is hatékonyabban készíthetők.

MELLÉKLET

KÉRDŐÍV AZ ANYAKÖNYVEK KUTATÁSÁNAK TAPASZTALATAIRÓL, AZ EGYHÁZI LEVÉLTÁRAKBAN

A kérdések után kérjük az igen – nem válaszokat aláhúzással jelölni, a szám adatokat pedig a sorok végére beírni!

1.) Az őrzött iratanyagról

- 1.1.) Őriz-e számottevő, kutatható anyakönyvi (keresztelési, házassági, halálozási, bérnyomai, esetleg iskolai) anyagot a levéltár? igen – nem
- 1.2.) Milyen formájú-mennyiségű az anyakönyvi állomány?
 - eredeti anyakönyvek, ifm:
 - másodpéldányok, ifm:
 - mikrofilmek, tekercs db:
 - digitális másolatok, felvételszám:

2.) Az anyakönyvek kutatásának szabályozása

- 2.1.) A tartalom kutathatóságánál alkalmazott korlátozások
 - kereszteltek 90, házasultak 60, meghaltak 30 év: igen – nem
 - típustól függetlenül 90 év: igen – nem
 - típustól függetlenül 100 év: igen – nem
 - egyéb szabályozás, ha van (pl. más évhatárok, iskolai anyakönyvek stb.):
 - figyelembe vesznek-e utólagos bejegyzéseket a kutathatóság megállapításakor?
igen – nem
- 2.2.) Másolatok készítésének szabályozása
 - készíthetők-e másolatok a kutatható anyakönyvekről? igen – nem
 - kutatói megrendelésre levéltáros készít fénymásolatokat: igen – nem >> évente kb. hány db?:
 - kutatói megrendelésre levéltáros készít digitális másolatokat: igen – nem >> évente kb. hány db?:
 - kutatók maguk készíthetnek másolatokat saját eszközökkel (pl. fotójegy):
igen – nem

3.) A kutatások módja, intenzitása

3.1.) A kutatóforgalom adatai

- személyesen, kutatószobában: igen – nem >> kutatási esetek száma évente kb.:
- levelezéses adatkéréssel, a levéltáros segítségével: igen – nem >> esetek száma évente kb.:
- online szolgáltatással, interneten: igen – nem >> kutatási esetek száma évente kb.:

- milyen a %-os aránya a családkutatásoknak a teljes kutatóforgalomhoz képest? kb.:
- 3.2.) A levéltáron kívüli (plébániákon, egyházközségekben történő) anyakönyvi kutatásokról
- vannak-e információk a levéltáron kívüli kutatásokról? igen – nem
 - szabályozott-e valamilyen formában az ott folyó kutatás? igen – nem
 - van-e levéltáros tapasztalat az egyházközségeknél őrzött anyakönyvek elhelyezéséről-állapotáról? igen – nem
 - törekednek-e a régebbi anyakönyvek beszállítására, restaurálására terveznek-e ilyet? igen – nem
- 3.3.) Digitalizálás
- megkezdték-e az anyakönyvi állomány digitalizálását? igen – nem
 - tervezik-e az anyakönyvek digitalizálását vagy a már meglévő digitális másolataik beszerzését? igen – nem
 - működik-e online tartalomszolgáltatás? igen – nem
 - tervezik-e a digitális tartalom online kutatói szolgáltatását? igen – nem
 - az online szolgáltatás csak regisztrált (kutatói adatlapot kitöltő) kutatók számára (lenne) elérhető? igen – nem
 - szolgáltatási díjat is bevezettek/ bevezetnének? igen – nem
- 4.) Levéltáros vélemény néhány alapvető, elvi kérdésben
- 4.1.) Az egyházi levéltárakban őrzött anyakönyvek kutathatóságát az őrző intézményeknek kell biztosítani, az ezzel kapcsolatos online szolgáltatásokat is a tulajdonosoknak (vagy az általuk megbízott egyházi intézménynek) kell biztosítani: igen – nem
- 4.2.) Az egyházi anyakönyvek másolatai alapján akár a közlevéltárak is működtethetnek online szolgáltatásokat, tehermentesítve az egyházi intézményeket a tömeges kutatási igényektől: igen – nem
- 4.3.) Az online anyakönyvi kutatási szolgáltatás legyen díjköteles, ez a többlet tevékenységet figyelembe véve méltányos, és egyben jó bevételi forrás az intézmény számára: igen – nem
- 4.4.) Az online anyakönyvi kutatás legyen ingyenes, a többi levéltári kutatótevékenységhez hasonlóan: igen – nem